

Соња Р. Јанков¹
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука,
Културологија

ISSN 2217-7221
eISSN 2217-8546
UDC 82(048.83)
UDC 81'373.61
UDC 82(038)
приказ

БОЈАНА СТОЈАНОВИЋ ПАНТОВИЋ, МИОДРАГ РАДОВИЋ
И ВЛАДИМИР ГВОЗДЕН (УРЕДНИЦИ). 2011. *ПРЕГЛЕДНИ
РЕЧНИК КОМПАРАТИСТИЧКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У
КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ*

Руковођен еминентном проучаватељком књижевне авангарде, професорком Бојаном Стојановић Пантовић, научноистраживачки пројекат *Теоријско-историјски преглед компаратистичке терминологије код Срба* био је покренут 2006. године под покровитељством Министарства за науку републике Србије. Године 2006, као и наредне, у резултирајућим огледним свескама представило се четрнаест аутора и ауторки са Одсека за компаративну књижевност Филозофског факултета у Новом Саду и Одсека за општу књижевност са теоријом књижевности Филолошког факултета у Београду. Јединствени по тематици коју проучавају, есеји објављени у свескама представљају наставак проучавања Зорана Констатиновића и Драгише Живковића, као и полазну тачку за будуће студије у области компаратистике, културологије, теорије књижевности и језика. Петогодишњи пројекат, који се завршио 2010. године, у целини је остао интеркатедарски и интерфакултетски, а круну овог подухвата представља *Прегледни речник компаратистичке терминологије у књижевности и култури* у издању Академске књиге у Новом Саду. Осим проучавалаца са поменутих одсека, на финалном корпусу пројекта сарађивали су и истраживачи са Одсека за славистику, романистику, хунгарологију и словакистику Универзитета у Новом Саду.

Речник садржи 218 одредница специфично компаратистичке природе у српској науци о књижевности и писан је у дослуху са пројектом ICLA

1 jankovsonja@gmail.com

(*International Comparative Literature Association*), који је 1964. године покренуо Робер Ескарпи и који је још у току. Научне интенције са којима је писан базирају се на јасном маркирању подручја истраживања у складу са школама компаратистике у свету, на лексикографској обради термина који су били релевантни у компаратистичким истраживањима у Србији, као и на сагледавању развоја српске компаратистике у контексту европских програма књижевног образовања. Циљ је био да се анализирају и разумеју књижевни и књижевно-научни токови у периоду успона компаратистике као дисциплине. И поред тога што је српска компаратистичка пракса била у фокусу истраживања, консултован је велик број страних монографија, часописа, речника, конгресних излагања и сличног материјала, као и рецензенти аутори из иностранства, како би се указало у ком правцу би ова наука могла даље да се развија на нашим просторима. На тај начин је школе, приступе и методе компаратистике анализирано петнаест аутора под уредништвом Владимира Гвоздена, Бојане Стојановић Пантовић и Миодрага Радовића. Осим тога, сви прилози Владимира Гвоздена паралелно су објављивани и у часопису *Златна греда*, у четири узастопна броја од децембра 2010. године до јуна наредне године.

Да бисмо сагледали јединственост *Речника компаратистичке терминологије у књижевности и култури*, као и потребу за уређивањем и објављивањем оваквог приручника, поставићемо га у однос са претходним издањима која су реализована под окриљем поменутог пројекта. Тематику Гвозденових огледа из претходних свезака представљају књижевна путовања, посредници и развој путописа као књижевног жанра. Ти прилози се завршавају истицањем етнографског есеја „Тужни тропи” Клода Леви-Строса као једног од најзанимљивијих икада написаних путописа. На проучавање овог жанра пресудно је утицало оснивање *Центара за истраживање путописне књижевности* у Паризу 1984, касније и *Нотингем трент центра за проучавање путописања*. Уз то, појављују се специјалистички академски часописи, а такође се објављују и тротомне енциклопедије о путописној књижевности. Осим што даје преглед основних кретања у српској путописној књижевности, Гвозден указује и на зборник *Књига о путопису* из 2001. године, који је уредила Слободанка Пековић. У раду из наредне свеске, посматрајући прожимање културе и компаратистике, чији је евроцентризам подривен у последње време,

аутор полази од идеја водиља последњих пет конгреса Међународног удружења за компаративну књижевност. Том приликом је сагледан однос књижевности према критичким теоријама културе у које спадају постструктуралистичка семиотика, нови историцизам и постколонијална критика.

Зорица Бечановић Николић предочила је историјат херменеутике као теорије тумачења, онако како су је одређивали Хајдегер, Владимир Бити, Вилхелм Дилтај, Гадамер, као и, у неким радовима, Зоран Констатиновић, Сретен Марић, Драган Стојановић, Слободан Грубачић, Новица Милић и Зоран Милутиновић. Други рад ове ауторке, објављен 2007. године, исцрпан је преглед књижевних теорија у контексту проучавања књижевности у Србији. Руски формализам, феноменолошки приступ, англосаксонска нова критика, француски структурализам, деконструкција, нови историзам, феминистичка књижевна теорија, психоанализа, постколонијална теорија обухваћени су овим прегледом, као и делови текстова најеминентнијих проучавалаца у српској компаратистици. У оквир свезака улазила је и анализа појединачног дела у пољу компаративног односа, портрет писца у контексту стране културе (херменеутика дела Негована Рајића међу канадским писцима емигрантима и реторика цитата из страних књижевности у делима Петера Естерхазија) или кроз појмове *комунизам*, *диктатура*, *грађански рат*, *толеранција* и *пријатељство*. Међу обрађене области спадају и женско писмо, појам рода и гинеоцификација, развојна типологија интерлитерарних заједница, као и три концепције светске књижевности словачког теоретичара Диониза Ђуришина: механистичка, селективна и развојна или књижевноисторијска.

Представљајући лирски роман у светлу књижевне генологије, Соња Веселиновић је у свом раду користила највећи опус белетристичке библиографије међу ауторима чији су радови представљени у овом зборнику. Након краћег прегледа жанровске проблематике и тешкоћа у дефинисању основних појмова књижевне генологије, ауторка анализира идеје двају књижевних поетолога објављене 1963. године – Бојана Јовића и Ралфа Фридмана. Специфичан вид објективности, догађаји који измичу фабули, тачка гледишта главног лика која је умерена у односу на конвенционални роман, одлике су које се сагледавају у романима Бретона, Броха, Вулфове, Гетеа, Жидеа, Музила, Нервала, Новалиса, Рилкеа, Уисманса, Флобера и Шлегела. У раду су даље расветљени и

композиција, динамичност и структура реченице лирског романа, а у наредној свесци метаметричке функције сталних облика и могућности превођења. Да би се сагледао период српског предромантизма, Бојана Стојановић Пантовић је за почетак поставила у центар разматрања појам књижевне периодизације, у последње време потиснут аспект проучавања књижевности. Ради термилошке прецизности, у раду се даље разматрају појмови *период*, *епоха*, *доба*, *књижевни правац*, *покрет*, *струја* или *ток* и *књижевна школа*, док се наредни есеј фокусира на проблем периодизације српске књижевности у поредбеној визури, од реализма ка модернизму и разноликим *измима* који га чине. Јован Попов, са друге стране, закључује како је ретко која епоха дала толико вредних дела у сва три књижевна рода као барок, док је исте године објављена и монографија *Новосадске дрворезбарске радионице у 18. веку*, др Бранке Кулић, кустоскиње Галерије Матице српске.

Највећу разлику између *Речника* и претходних свезака представља списак литературе за сваку одредницу на коју се читаоци упућују ради опширније информисаности и даљњег проучавања. У области које су покривене спадају правци, али судећи према литератури за одредницу *Авангарда*, не говори се искључиво о књижевним правцима. Разлог за овакво виђење налазимо у чињеници да се под појмом „авангарда”, поред анализирања појаве *дехијерархизације жанрова књижевности*, упућује и на монографију *Зенит 1921–1926* (В. Голубовић, И. Суботић, Београд, 2006). Од стилских фигура једино се анализира словенска антитеза на коју су први указали Ј. Грим 1823. године и Т. А. Л. фон Јакоб, док ју је Гете уводио у сопствене песме. Но, с обзиром на то да је ова фигура уочена и у новогрчкој епској поезији и у усменој књижевности других народа, упућује се на то да су „негативно/ одречно поређење” и „паралелизам” називи који се, такође, користе. Од митова су анализирани они о Антигони, Ифигенији, Орфеју, Фаусту, Федри, Хелени и Медеји, док специфичан вид митског представљају робинзонаде. Када се ради о типовима књижевних критика, *Речник* не одступа много од претходних издања и у њему се могу наћи одреднице за антитетичку (од Блума), архетипску критику и гинекуритику. Од изузетног значаја су нијансе аспеката изучавања на које се одређени појмови односе, тако да је бодлеризам – поетика, бајронизам – појава европског романтизма, боваризам – мотив/топос психолошке диспозиције

према ескапистичном, романтичарском сањарењу које се трагично завршава, док се под појмом „анакреунтика“ не наводи одређена поетика, већ врста античке лирике. Буварипекишејство се анализира кроз призму Барта, Калвина и Фукоа и односи се на вештачке митологије које ствара буржоазија. Одсуство српских аутора у одређењу и литератури оставља ову тему отвореном за наредна истраживања у овој области. Такође, остаје отворена и могућност да се нађе изведени појам који би описао испразност форми живота и књижевности после II светског рата, а који су оличени у Бекетовој драми *Чекајући Годоа* и на основу које је Алан Бадју изградио свој целокупни филозофски систем окарактерисан као „патос испрекиданости“.

У Речнику су заступљена истраживања о култури, кодовима и књижевности, те је одредници „укус“ приступљено и са бурдијеовске тачке виђења и кроз све оне концепције које јој претходе. Осим начела водећих школа компаратистике (америчке, француске), представљене су генетско-контактна компаратистика, која се тиче посредништва међу културама, руска компаратистика, словачка, као и емигрантска књижевност. Укључене су и медијеваистика, карневализација, имагологија, док се балканологији прилази као оријенталистичкој критици схваћеној као добар повод за историзацију извесних овешталих претпоставки о Балкану и теоретизацији неосветљених аспеката. Шири аспект ове књижевно-научне тематике представљен је под одредницом „кретање литерарних појава“ чији су теоријски аспекти додатно анализирани кроз развојну концепцију светске књижевности и адитивну концепцију, оличену у механичком низању појединих националних књижевности једне за другом без посматрања њихових узајамних односа и одрицању квалификације као концепције. Међу теоријска одређења књижевности и области науке о књижевности спадају поделе на општу књижевност, регионалну, која је оличена у отпору на интегративне процесе и хабитус, светску књижевност оличену у укупности књижевности свих народа кроз селективну концепцију или развојну концепцију. Осим тога, даје се преглед теорије књижевности, теоријских аспеката компаратистике, упоредне историје књижевности и типолошке компаратистике која изучава друштвено-историјске, филозофско/психолошке, регионално-климатске аналогije и књижевне аналогije у ужем смислу.

Од изузетног значаја за науку о књижевности јесте бацање светла

на појмове „читалац” и „читање”, с обзиром на то да је већи део *Речника* ипак фокусиран на историјски развој и дефинисање компаратистике као дисциплине, њених тековина и апаратуре, као и на присвајању топологије међународних књижевних размера. Под „уводом у компаративну књижевност” подразумева се жанр који даје приказ стања дисциплине у одређеном тренутку и израз је генерације компаратиста. Иако се наводи да те књиге имају углавном илустративну функцију, уз ређе покушаје да се изврши реформа дисциплине какав је критички увод С. Баснет из 1993. године, као пример добро компонованог приручника наводи се књига Зорана Константиновића из 1984. године, јер „обухвата теоријске, историјске и етичке могућности дисциплине у бољем осветљавању националне књижевности”. Мада постоји део *Речника* који се фокусира на однос компаративне књижевности и политике, овакво истицање Константиновићеве књиге и њено канонизовање у студијама компаратистике говори можда најексплицитније о упливу идеологије у проучавање књижевности. У исту проблематику може се уврстити и употреба регионалног израза „највећма” која не би смела да се толерише у издању ове врсте. Значајно је одређење књижевних институција у које се убрајају библиотеке као најстарије, универзитети, књижевна удружења, књижевне награде, академије, институти, књижевни часописи, манифестације, издавачке куће, а понекад и сама књижевност или појединци (писци, издавачи, критичари, професори) којима се тако придаје изузетан значај. За најстарије удружење именује се Академија цветних игара у Тулузу, из 1323. године. У историји часописа значајних за компаративну књижевност, први је покренут 1877. године – *Journal de Littérature Comparée*, у ком је посебан акценат стављен на превођење, а 1921. основано је гласило француске компаратистичке школе. Важну улогу је имао *Српски књижевни гласник*, а сада је Српски цитатни индекс међу најзначајнијим ресурсима.

Речник се окреће и односима компаративне књижевности према другим дисциплинама – визуелној уметности, језику, друштву (уз разликовање социологије књижевности, која се бави институцијама и књижевне социологије, која се окреће самим делима), историји, политици, психологији, сценским уметностима, филму, филозофији, теорији књижевности, али и култури. За сам термин „култура” наводи се да се појавио осамдесетих година прошлог

века, „када се чинило да ће теорија истиснути књижевну историју и естетику. У великом броју компаратистичких радова, култура је означила повратак изучавањима компаративних аутора, извора и утицаја, предметима истраживања који су били занемарени у време успона теорије”. Но, ипак, неминовна је и одредница „криза компаративне књижевности” која се јавља као последица супарништва између америчке школе и француске школе компаратистике, којој су се замерале застарелост метода и омашивање у дефинисању предмета дисциплине. Актуелна је, међутим, расправа о томе који правац компаративне књижевности треба да се преузме када постаје истински глобална.

С обзиром на ту проблематику, не би било на одмет да је у *Речнику* било остављено више простора за карактеристике глобализације и постмодерности и разматрања о томе у какву се везу са проучавањем књижевности или њеним облицима могу довести бриколаж, деконструкција, хегемонијски дискурс, хибридизација, хомогенизација, конвергенција, синергија (књижевности са медијима, на пример), дерегулација. У том случају би се могао укључити појам „компилације” који дугујемо Томасу Ману, према навођењу Фредерика Џејмсона у његовом есеју „Постмодернизам или културна логика касног постмодернизма”. Преостаје нам да закључимо како ће овај речник без сумње бити од великог значаја за предаваче, студенте и истраживаче. Потврдивши статус компаратистике као дисциплине која је битност свог места истакла и на нашим просторима, *Прегледни речник компаратистичке терминологије у књижевности и култури* утемељује културолошке везе српских писаца и проучавалаца књижевности са целим светом.